OSMANLI NÜFUS DEFTERLERİ IŞIĞINDA ANADOLU'YA GELEN MUHACİR AHISKALILAR

Yrd. Doç. Dr. Levent KÜÇÜK*

Öz

Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu coğrafyanın tarihi incelenirken, başvurulacak ana kaynaklar Osmanlı arşiv kayıtlarıdır. Özellikle birinci elden kaynak niteliğinde olan bu belgeler, tarihsel sürece tanıklık etmelerinden dolayı çok önem taşımaktadır. Bu kaynaklar arasında yer alan nüfus sayımı çizelgeleri de, insan, mekân ve zaman unsurlarını barındırdığı için, sosyo-demografik özellikleri ve şehir tarihini ortaya koyma hususunda vazgeçilmez niteliktedirler. Devletler tarihi açısından da önemli olan bu sayım belgeleri, kaydı yapılan nüfusun niceliksel ve niteliksel verilerini günümüze aktarmaktadır.

Ahıska Bölgesi 16. yüzyılda Osmanlı egemenliğine geçerek 19. yüzyıl Rus yayılmacılığının bölgeye ulaşmasına kadar Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Ancak Rus emperyalist yayılma siyaseti sonrası bölgedeki diğer Müslüman unsurlarla birlikte Rusların etnik kıyımlarına maruz kalarak yurtlarından koparılmışlardır. Osmanlı Devleti gelen tüm Müslüman unsurları ülke topraklarının elverişli noktalarına iskan etme politikasını bir zorunluluk olarak ele almak durumunda kalmış, ancak günün şartlarına göre yarı modernleşmiş bir uygulama geliştirme yeteneğini de gösterebilmiştir. Bu çalışmanın amacı Rusya'nın XIX. yüzyıl yayılmacı siyaseti ekseninde tazyik ve şiddetine maruz kalan Ahıska ve Kafkas göçmenlerini, Osmanlıların ne şekilde iskân ettiklerini ortaya koymaktır. Çalışmanın cevap aradığı bir diğer soruda gelen muhacirlerin yerleştikleri coğrafyada ne gibi sosyal, siyasal ve iktisadi problemlerle karşılaştıklarıdır.

Anahtar kelimeler: *Ahıska, Anapa, Kabartay, Nüfus, İskan.*

Immigrant People From Akhaltsikhe Moving To Anatolia In The Light Of Ottoman Population Registration

Abstract

The primary source while examining the history of the geography dominated by Ottoman Empire is Ottoman archive registration. These primary sources

* Ardahan Üniversitesi İBEF Tarih Bölümü, leventkucuk@ardahan.edu.tr

221_Levent_Kucuk.indd 1 13.06.2016 16:09:51

are considered to have an utmost importance as they witness the historical process. The population charts among these sources are indispensable because they harbour the people, time and place. The population charts, which are invaluable for the history of states, transfer the qualitative and quantitative data about the registered population.

The Akhaltsikhe region came under the rule Ottomans in 16th century till Russians' expansionist policy in 19th century. But Akhaltsikhe people were forced to leave their home together with the Muslims in the region after their expansionist policy. Ottoman State had to carry out the settlement policy for the immigrant Muslims offering them available places. However, the Ottomans were able to develop this policy as a semi-modernized practice.

This study aims at investigating how the Ottoman State provided settlement for the Akhaltsikhe people and Caucasians who were exposed to violence in their country. Also, what kind of social, political and economic problems the immigrants faced in the region they settled down are discussed in the study.

Keywords: *Akhaltsikhe, Anapa, Kabartay, Population, Settlement.*

Giriş

Milletlerarası ilişkilerde göç meselesinin ortaya çıkışı 19. yüzyıl başlarında olmakla birlikte, meselenin aslında 18. yüzyıl sonlarında Müslüman Türk nüfusa karşı Kırım ve Kafkaslar'da uygulandığını söylemek yerinde olacaktır. Yurtlarından kovulanlar, sürgün edilenler Avrupa'nın emperyalist siyasetinin bir parçası olarak Türk ve Müslüman kitle olmuştur. Osmanlı Devleti'ne komşu olan ülkelerin askeri ve ekonomik fetih siyasetleri göç ve sürgün konularını gündeme getirmiştir.

Rusya İmparatorluğu'nun sıcak denizlere inmesini ve Osmanlı İmparatorluğu için bir tehdit oluşturmasını engelleyen Kafkasyalılar, tarihleri boyunca kahramanca savaşarak bu iddianın gerçekleşmesine engel olmuşlardır. Rusya'ya karşı bu direnişi göstermiş olmaları sonraki dönemlerde kendilerine karşı bir imha operasyonu ve kıyım sürecinin de başlatılmasına sebep olmuştur. Özellikle 1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanmasını müteakip Kafkasya ve Karadeniz havzasında Türklere karşı baskı ve tazyik unsurunu artıran Rusya, kuzey Kafkasya'dan aşağıya doğru İran Körfezi'ni ve Doğu Anadolu'yu tehdit eden bir siyaset izlemeye başlamıştır. Güneye inmeyi düşünen Rusya bugünkü Gürcistan toprakları içinde kalan Ahıska coğrafyası[1] ve halkını da kendi emperyal siyaseti çerçevesinde yerlerinden yurtlarından etmek suretiyle işgale başlamıştır.

[1] Ahıska bölgesinin tarihi oldukça eskidir. Bu bölge Ahıska şehri ile beraber beş idari birimden oluşur. Adıgön, Aspinza, Ahılkelek, Bogdanovka diğer birimlerdir. Ahıska adı Dede Korkut kitabında *"Ak-Sıka"* yani *"Ak Kale"* anlamında kullanılmıştır. İslam öncesi dönemde bu coğrafya da Sakalar, Masagetler, Hunlar ve Kıpçakların yaşadığını bazı kaynaklar ifade etmişlerdir (Bkz. Seyfeddin Buntürk, *Rus-Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 1-8). Bunun yanı sıra bölge ahalisinin Kuman/Kıpçak ağzıyla Türkçe konuşmaları, Türk folklorunun unsurlarını taşımaları gibi etkenler bu halkın Türk olduğu tezini güçlendirmektedir (Bkz. İsmail Kayabalı - Cem Ender Arslanoğlu, "Osmanlıların Fethinden Önce Kuzey Doğu Anadolu Sınırlarımızdaki Ardahan, Çıldır, Posof, Hanak Bölgesinin Türklüğü, Köyleri ve Köy Adları", *Türk Kültürü Dergisi,* Cilt: XI, No. 126, Ankara, 1973, s. 381).

221_Levent_Kucuk.indd 2 13.06.2016 16:09:52

Rusya'nın II. Katerina'dan itibaren özellikle Balkan ve Kafkas coğrafyasında geliştirmiş olduğu pan-slav politikanın siyasi yönünün yanı sıra Avrupa'nın hububat ticaretini kontrol etmek amacıyla ticari yönü de bulunmaktadır. Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki Hıristiyan tebea'sının hak ve hürriyetlerini koruma düşüncesini bu siyasal ve ticari hedeflerini gizlemek için kullanmıştır. Osmanlı ile Kırım üzerinde girişmiş olduğu egemenlik mücadelesinin hemen ardından Kazan, Volga, Don ve Kafkasya topraklarında yaşayan Müslüman Türk unsura karşı ıslahat projesi adı altında bir tehcir siyasetini sahnelemeye başlamıştır.[2]

Güney Kafkasya bölgesine doğru yayılmasını sürdüren Rusya bu coğrafya'daki Müslüman ahali üzerinde bir terör estirerek onların Osmanlı imparatorluğu ile bütünleşmelerine de engel olmuş ve devamında bu bölgenin ahalisini Anadolu'ya doğru bir sürgün siyaseti ile imha planını uygulamaya koymuştur.

Rusya'nın bu çeşit bir planının arkasında 1826 yılında vücuda getirdiği polis teşkilatı olarak da bilinen *"üçüncü bölüm"*ün kuruluş felsefesi ya da misyonu olarak belirlenen düşüncelerin etkisi büyüktür. Bu kurumun faaliyetleri içinde yer alan *"devletin sınırları içinde yer alan bütün etnik ve dinsel grupların istihbaratını ve yargılanmasını gerçekleştirme görevi ile zararlı ve şüpheli görülen kişi ve grupları sürgüne gönderme yetkisi"* çerçevesinde Rusya'nın Balkanlar, Kırım ve Kafkaslar siyasetini uyguladığını söylemek mümkündür.[3] Bunun yanı sıra bu kurumun görev ve sorumluluklarının aslında devlet için tehdit olarak algılanan meseleler için belirlenmiş olduğunu da görmek gerekir.

Rusya'nın işgal ettiği Kırım, Kafkasya ve Ahıska bölgelerinin Rus olmayan kültürleri ile ilgili çalışmalar yaptırmak suretiyle denetim altına aldığı toplulukların dil ve dinsel özelliklerini inceletmiştir. Bu çalışmalarda entelektüel merak ve ilgiden daha çok işgal ettiği bölgelerin kontrol mekanizmasını güçlendirmek düşüncesi ve idari yapıyı güçlü kılmak gibi gerekçesi ön planda tutulmuştur.[4] Bu durum Rus işgal ve sürgün politikalarının planlı olarak altyapısı hazırlanmak suretiyle vücuda getirildiğini ortaya koymaktadır.

19. yüzyılda Rus Devleti'nin nasıl bir heyula haline geldiğini anlamak için dönemin yazarlarının Rus devletini tanımlamalarına bakmak yerinde olacaktır. Puşkin ve Dostoyevski Rus Devleti'nin tebaasına daima acımasızca davrandığını anlatırken, Petro'yu Avrupa'ya bir pencere açmak noktasında, Rusya'nın ilerlemesine ve gelişmesine yön veren bir kişi olarak politikasını öldürme ve korku üzerine kuran kişi olarak nitelerken, Nikola'nın ise Avrupa'ya açılan pencereyi kapatmak için baskı ve zorbalık uyguladığını ve bunu da büyük bir gizlilik içinde başardığını ifade etmişlerdir.[5] Rus edebiyat tarihinin önemli simalarının kendi devletlerinin XIX. yüzyıldan itibaren uygulamakta

---

[2] Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler,* İstanbul, 1966, s. 31.

[3] Kezban Acar, *Rusya Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne,* İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2009, s. 221.

[4] Kezban Acar, *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi,* Nobel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 244.

[5] Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor,* Çev: Ümit Altuğ-Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 254.

olduğu politikayı bu kadar yalınlıkla ifade etmeleri dahi Rusya'nın kendi ırk ve dininden olmayanlara karşı uyguladığı politikanın boyutlarını göstermesi bakımından önemli görünmektedir.

I. Ahıska Bölgesi'nin XIX. Yüzyıl Genel Durumu

Ahıska Bölgesi 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı egemenliğine geçerek 1828'lerde Rusya'nın burayı işgaline kadar yaklaşık üçyüz yıllık bir süreç Türklüğün ve İslam'ın kalesi olmuştur. Rusya Kafkaslar'daki varlığını 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Osmanlı'ya kabul ettirerek bu coğrafyanın artık dünya devleti olma iddiasının hakimiyet alanı olarak belirlemiştir. Ahıska ve Ahılkelek bölgelerindeki Rus hakimiyeti ancak İran ve Osmanlılara karşı kazanılan başarılardan sonra gerçekleşmiştir.

Rusya, Osmanlı ve İran harplerinin 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla kesinleşmesi sürecinde Terek Nehri'ne doğru inerek Güney Kafkasya'ya inmek niyetinde olduğunu göstermiştir. Ardından 18. yüzyıl Osmanlı-İran savaşları boyunca Hazar Denizi üzerinde asker nakliyatı gerçekleştirmek suretiyle Bakü'nün kuzey kısımlarını işgal etmiştir.[6]

Rusya'nın Kafkasya'yı istilası Şeyh Şamil'in 1859 tarihinde esir düşmesi sonrası yeni bir boyut kazanmıştır. 1864 tarihinde artık Türk, Çerkes ve diğer Müslümanlardan hiçbir grubun Batı Kafkasya ve Kuban bölgesinde yaşamasına imkân kalmamıştır. Kırım ve Kafkasya göçmenlerinin kayıtlanabilenlerinin sayısı yaklaşık 1 milyonu bulmuştur.[7] Bu durum göç meselesinin sadece Osmanlı-Rus çatışmaları ile alakalı olmadığını siyasal, sosyal, dinsel ve ideolojik etkenlerin Türkiye'ye olan zorunlu göçlerde belirleyici unsur olduğunu göstermiştir.

Rusya'nın Kafkasya bölgesini tam anlamıyla kontrol altına alması, ancak 1864 yılından sonra gerçekleşebilmiştir. Bu başarının akabinde Kırım'da gerçekleştirilenden daha vahşi bir zorunlu göç uygulamasını tarihî bir Rus yayılma siyaseti olarak Kafkaslar'da uygulamışlardır.[8] Bu siyasetin özü Müslümanların evlerini, tarlalarını ve bahçelerini harap ve virane haline getirmek suretiyle onları açlık ve yurtlarını terk etmek düşüncesi arasında bir mecburiyete mahkûm etmektir.

Kafkasya bölgesinin genel nüfus ve etnik yapısını öğrenmemizde Rusya'nın 1897 yılında yapmış olduğu nüfus sayımı birtakım yetersizliklere rağmen en önemli kayıt durumundadır. Çünkü Rusya Kırım Harbi'nden beri Müslümanlarla meskûn yerlerin nüfus özelliklerini kendi geleneksel politikası çerçevesinde değiştirmektedir. Bununla birlikte Kafkasya'nın kendi tarihi ve coğrafi özelliklerinden kaynaklanan farklı din, dil, ırk ve sosyal grupların birlikte yaşama iradesi Rusya'nın bu coğrafya ile ilgili planları için engel oluşturmaktadır. Kafkasya bölgesinde 11 vilayetten oluşan yapının Kars, Dağıstan ve Tiflis bölümlerinde İslam nüfusun diğer etnik gruplardan fazla olduğunu Alman Dı-

[6] Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası,* Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2005, s. 84.

[7] Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890),* TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 4.

[8] Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922),* Çev.: Fatma Sarıkaya, TTK Yayınları, Ankara, 2012, s. 37.

221_Levent_Kucuk.indd 4 13.06.2016 16:09:52

şişleri Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu tablodan öğrenmek mümkündür.[9] Bu hazırlanan raporlarda 11 bölgede Türk ve Müslümanlardan oluşan nüfusun Güney Kafkasya'da daha yoğun olduğu görülmüştür. Ayrıca Dağıstan, Bakü ve Kars vilayetlerini içine alan bölümlerde %90 civarında nüfusun müslüman olmasının Rusya'nın politikasının I. Dünya Savaşı öncesi henüz bu bölümlerde amaçladığı hedeflere ulaşamadığını da göstermektedir.

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti Samsun'a özellikle Kafkaslardan gelen muhacirleri yerleştirmeye ve onların iskânının Muhacir Komisyonu aracılığı ile tesis etmeye başlamıştır. Kafkas muhacirleri Kabartay, Anapa, Nogay, Kırım ve Ahıska bölgelerinin Rus işgaline uğraması sonucu yerlerinden yurtlarından kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınmaya başlamışlardır.[10] Gelen Kafkas muhacirlerinden bir grubun Samsun merkez kazasına bağlı Ahıska Muhacirleri, Kabartay ve Anapa Muhacirleri isimli köylere/yerleşim birimlerine yerleştirildiklerini arşiv defterlerinden öğrenmekteyiz.[11]

1828 yılının Ocak ayından itibaren Rusya Akkerman sözleşmesini Osmanlı'ya tam olarak uygulatmak ve Yunan sorununu çözümlemek için gerçekte ise güneye inerek topraklarını genişletmek politikasının bir gereği olarak gerginlik siyasetine başvurmuştur. Ancak batılı güçlere gerçek niyetinin toprak genişletmek olmadığını, Osmanlı hâkimiyetindeki gayrimüslim halkların hak taleplerine cevap vermek olduğunu söyleyerek onların tarafsız kalmasını temin etmiştir.[12]

Rusya'nın Edirne Antlaşması hükümleri gereği işgal ettiği Ahıska şehir nüfusunun Türk olan büyük çoğunluğunu birkaç yıl içinde Ermenilerle değiştirmek suretiyle etnik bir yapılanma gerçekleştirdiğini İngiliz Seyyah Linç'in değerlendirmesinde görmek mümkündür.[13] Ahıska şehrinin işgal sonrası uğradığı tahribatın boyutlarını anlatırken etnik yapı ve kültürel değerlerin tamamen değiştirildiğinden bahsedilmiştir. İslam'a ait tüm unsurlar Ahıska'dan kazınmış, yeni gayriislam unsurlar nehir kenarında yeni bir yerleşim yerine iskan edilmiştir.

1828 yılının Temmuz ayında Rus orduları Karadeniz sahilinden ilerleyerek Ahıska ve Anapa bölgelerini ele geçirmişler, ardından bölgenin yerli Ermeni halkının yardımıyla Doğu Anadolu'ya hücum ederek Kars vilayetini de kontrollerine almışlardır.[14] Osmanlı Devleti'nin direncini kıramayan Rusya, ordusunda baş gösteren salgın hastalıklar nedeniyle batılı devletlerin arabuluculuğuna ihtiyaç duymuştur.[15] Onların arabuluculuğu neticesinde tesis edilen

---

[9] Mustafa Çolak, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918),* TTK Yayınları, Ankara, 2006, s. 9.

[10] Mehmet Emin Yolalıcı, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 29.

[11] BOA, *NFS Defterleri,* No: 1022 ve 979, ayrıca bkz. Mehmet Emin Yolalıcı, *Canik Sancağı,* s. 17 (Burada Samsun Şeriyye Sicilleri ve Kamil Kepeci Ruus Defterleri verilerinde Ahıska ve Kafkas göçmenleri için kurulmuş köyler kayıtlanmıştır.)

[12] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1914),* Dergah Yayınları, İstanbul, 2008, s. 160.

[13] Seyfeddin Buntürk, *Rus-Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2007, s. 43-47.

[14] Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,* Çev.: Mehmet Harmancı, Cilt: II, E-Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 60.

[15] Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", *DTCF Dergisi,* IX (1-4), Ankara, 1951, s. 111-151.

221_Levent_Kucuk.indd 5 13.06.2016 16:09:52

barış süreci Rusya için avantajlar taşımasa da gerginlik sürecini geçici olarak askıya almak durumunda olmuştur. Bu olayların akabinde Çıldır eyaletinin merkezi olan Ahıska'nın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması üzerine Sancak merkezi Oltu Kazası yapılarak Artvin, Ardanuç, Yusufeli ve Şavşat bölgeleri sancak sınırlarında tutularak yeni bir vilayet düzenlemesi yapılmıştır.[16]

Rus kuvvetlerinin 1828 yaz aylarında Anapa, Poti ve Ahıska kalelerini ele geçirmeleri ve Karadeniz'de kalıcı bir hâkimiyet kurmaları bu bölgelerde yaşayan müslüman ahali için adeta kara günlerin gelişinin habercisi olmuştur.

Özellikle İngiltere ve Avusturya, Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerinde büyük söz sahibi olmasını istemediklerinden arabuluculuk rolü üstlenerek barış görüşmelerini başlatmışlar, ardından 1829 yılının Eylül ayında Edirne Antlaşması'nı iki devlete kabul ettirmişlerdir.

Bu antlaşmanın 4. maddesi Ahıska, Ahılkelek, Poti ve Anapa şehirlerinin Rusya'da kalmasını öngörmekle birlikte, Rusya'nın işgal etmiş olduğu Kars Vilayeti'nden çekilmesine de yer vermektedir. Ayrıca 1828 yılında Rusya'nın İran ile imzalamış olduğu Türkmençay Antlaşması'nın hükümlerinde yer alan Revan ve Nahcivan hanlıklarının Rusya'da kalması konusunu Osmanlı yöneticileri kabul etmiştir. Bu antlaşma Rusya'ya hem Balkanlar hem de Kafkaslarda birtakım stratejik üsler kazandırmış olmasından dolayı büyük önem arz etmektedir.

Rusya'nın 1828 yılının başından itibaren İran'ın kuzey kesimlerini kontrol etmek düşüncesiyle saldırıya geçmesi ve İran kuvvetlerinin hiçbir şekilde Rus generali Paskeviç'e engel olamaması, Türkmençay Antlaşması ile bu coğrafyanın siyasi ve askeri üstünlüklerini tamamen Rusya'nın denetimine bırakmıştır. Rusya'da Ahıska ve Ardahan sınır garnizonlarını istila edecek planlara bu süreçte başlamıştır. Gürcistan coğrafyasındaki tampon bölge Rus kontrolüne geçmiştir.[17] Rus kuvvetlerinin Erzurum'a kadar uzanan bölgeyi kontrolleri Doğu Anadolu'yu hedef alan merkezi-stratejik amacın yani Fırat havzasını kontrol etmenin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

1854 yılında Kırım Savaşı'nın başlaması ile birlikte Osmanlılar, Doğu Karadeniz kıyıları boyunca Ahıska bölgesinin sınır kalelerine doğru bir saldırıya geçmişler, ancak Osmanlı kurmaylarının umdukları başarının elde edilemediği görülmüştür. Bu başarısızlıkta orduda başlayan salgın hastalıkların etkisi kadar yetersiz donanım ile genel savaş yorgunluğunun da payı olmuştur.[18] Osmanlı'nın Batı Gürcistan'ı işgal etme düşüncesine ket vurulmuştur. Bu arada Dağıstan'daki Şeyh Şamil kuvvetleri ile Rusya'ya karşı ittifak girişimleri de bu başarısızlık üzerine akim kalmıştır.

19. yüzyıl ortalarından itibaren Rusya'nın Doğu Anadolu üzerinden, Fırat ve Dicle Nehirleri havzasından, Basra Körfezi'ne doğru uzanan bir hakimiyet alanı kurma girişimleri Trablus, Şam ve Basra Körfezi arasında bir demiryolu inşası için kendine yeni bir imtiyaz tanınmasını isteyen bir taleple genişleye-

[16] Halit Özdemir, *Artvin Tarihi,* Egem Matbaacılık, 2. Baskı, Artvin, 2002, s. 163.

[17] Charles King, *The Ghost of Freedom, A History of The Caucasus,* Oxford University Press, New York, 2009, s. 51.

[18] King, *a.g.e.,* s. 89.

rek devam etmektedir. Ancak bu taleplerini henüz tam anlamıyla elde edememiştir. Sadece Kuzeydoğu Anadolu coğrafyasında bir demiryolu hattı inşa edilmesi durumu söz konusu olursa bu projenin Rus sermayedarları tarafından yürütülmesine dair bir taahhütname elde etmiştir.

Dil ve köken itibariyle Anadolu ve Azerbaycan Türkleri ile aynı grupta yer alan Ahıska Türkleri, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından bölgenin Rus kontrolüne geçmesi ile birlikte yaşadıkları Ahıska, Aspinza, Adıgün, Ahılkale ve Nonosminda yerleşimlerinden göçürülmeye başlanmıştır.[19] Rusya'nın bu çeşit bir politikayı uygulamaya koymasında Güney Kafkasya bölgesinde kendisine bağlı uydu yönetimler oluşturma niyeti etkili olmuştur. Bununla birlikte bu politik hamlenin gayri hıristiyan topluluklara uygulanmış olması meselenin ideolojik ve emperyal çıkarlar kaynaklı olduğunu göstermiştir. Rusya Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan itibaren Müslüman ahaliyi baskı altına alarak göçe zorlamış ve ardından kalan yerleşik unsurların arasına Rusları doldurmak suretiyle onları Ortodoks kilisesinin öncülüğünde Ruslaştırmaya çalışmıştır.[20] Rusya bu politikasını uygularken misyoner örgütleri kurmuş ve Rusya'nın kuzeyine göç ettirileceği dedikoduları yaymış olmakla bir çeşit psikolojik harekât stratejisini yürütmüştür. Kırım Savaşı sonrası batılı güçlerin müdahalesi ile Balkan siyaseti engellenince, Rusya dikkatini Asya topraklarında bulunan Müslüman topluluklara çevirerek onlara karşı baskı, tazyik ve şiddet uygulamalarını artırmaya başlamıştır.

Rus idareciler göç ettirme metodunu Kırım'daki uygulamaları sırasında tecrübe etmişlerdi. Ancak bu yöntemin ileride Rus idaresinin sürgün edilen toprakların üreticilerinin olmamasından kaynaklanan ekonomik problemlere nasıl çözüm üreteceği sorusu, Rus yöneticilerine zorunlu göçü etkin bir Rus yönetim stratejisi olarak kullanma imkanı vermiştir.[21] Özellikle diğer İslam unsurlarının Kırım ahalisi gibi baskıya boyun eğmemeleri Ruslara bu yönetim stratejisini geliştirme fırsatı vermiştir. Dolayısıyla diğer İslam ahalileri Rusların baskı, katliam ve talanlarına daha fazla muhatap olmuşlardır. Rusya'nın medenileştirme politikası altında Kafkas Müslümanlarını vatanlarından sürmeleri özellikle Rus ordusunda görev almayı kabul etmeyen toplulukları ölüm ve sürgün arasında bir ikileme sürüklemiştir.

Rus baskısından bıkarak göçen Müslümanların büyük çoğunluğu 1878-1921 yılları arasında özellikle Kars guberniyası olarak bilinen bölgeye yerleşmişlerdir. Bu bölgenin seçilmesinde coğrafi yakınlık yanı sıra bu yerlerin savaş hattı olmasından kaynaklanan terk edilmiş arazilerin miktarının çok olmasının da etkisi olmuştur.[22] Ahıska bölgesinden göçen Müslümanlar da en yakın sınır olan Ardahan, Kars ve Batum vilayetleri üzerinden kara yolu güzergahı ile Osmanlı topraklarına doğru geçmeye başlamışlardır. 1856-1876 yılları arasında Rusların Kafkaslar'daki yayılmacılığının artması sonrası böl-

[19] Ahmet Buran, *Kurşunlanan Türkoloji,* Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2010, s. 132.

[20] Eren, *a.g.e.,* s. 32.

[21] Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün,* s. 21.

[22] McCarthy, *a.g.e.,* s. 253.

ge Müslümanları Anadolu'ya doğru yoğunlaşan göç hamlelerini Bab-ı Ali'nin kendileri için belirlemiş olduğu prensipler çerçevesinde gerçekleştirmektedirler. Ancak devletin 19. yüzyılın siyasi ve ekonomik koşulları altında göçmenler için planlamış olduğu iskan sürecini tam olarak uygulayamadığını söylemek yerinde olacaktır. Neredeyse Anadolu ve Rumeli kentleri arasında muhacir kabul etmemiş vilayet yoktur. Özellikle Gürcistan sahillerinden İstanbul, Trabzon, Samsun, Sinop, Batum ve Rize vilayetlerine gemilerin taşıma kapasitelerini aşan miktarlarda göçmen sevki söz konusu olmuştur.[23] Kafkas göçlerinin Kırım Savaşı sonrası artmasında Rus siyasetinin kendi iç dinamiklerine yönelik reform hamlelerinin başlatılmış olmasının da etkisi olmuştur.

Rusların Kafkas bölgesini işgal gerekçeleri arasında Kafkasya'nın güvenliği ve savunmasının gerekliliği, Karadeniz'deki ulaşım ve ticaret serbestîsinin garantiye alınması ile Karadeniz, Hazar Denizi ve Basra Körfezi arasında korunaklı bir demiryolu hattının varlığına duyulan askeri ve stratejik hedefler önemli bir yer tutmaktadır.[24] Bu hedefleri gerçekleştirme noktasında köklü ideolojik ve kültürel düşünceler üreten Rusya, bu bölgelerin Ruslaştırılması ya da müslümanlardan arındırılması işini oldukça başarılı bir şekilde tatbik etmiştir.

Bununla birlikte Rusya tarafından işgal edilen topraklardan Anadolu'ya göçlerin olmasının paralelinde özellikle Erzurum ve Kars vilayetlerinden Rusya topraklarına doğru da bir Hıristiyan göçü meydan gelmiştir. Fakat göç eden Hıristiyanlar gittikleri yerlerden ve Rus hükümetinin kendilerine karşı tutumundan memnun olmadıklarından dolayı tekrar Anadolu'daki topraklarına dönme durumunda olmuşlardır.[25] Bu durum Osmanlı Devleti'ni itham eden Batı dünyasının kendisinin insani uygulamalara ne kadar sahip olduğu hakkında bir fikir vermektedir.

Rusların İslam ile ilgili bilgilerinin bu yüzyılda oldukça düşük seviyede olduğunu söyleyen araştırmacılar, daha sonra Rusya'nın içindeki büyük bir müslüman kitlenin bulunduğunu öğrenmesi ile birlikte bu durumdan büyük bir rahatsızlık duymaya başladığını ve ardından müslüman dünyaya yönelik tam tersi bir politikayı uygulamaya koyduğunu iddia etmişlerdir.[26] Rusya başlangıçta İslam'ı genişleme siyaseti içinde bir araç olarak kullanmıştır. Ancak bu süreçte gayri Rus toplulukların İslam'ı benimsemesiyle tutumunun idari bir hata olduğunu tespit ederek bir strateji değişikliğine girmiştir. Bu dönemde Rusça'yı daha etkin bir dil olarak kullanmaya başlamıştır.

Anadolu kentlerine yerleşen muhacir Ahıskalılar, orman ürünleri, fındık, mısır, kavak, bahçe tarımı ve ahır hayvancılığı ile meşgul olarak geçimlerini temin etmişlerdir. Komşuluk ilişkilerini akrabalık seviyesinde değerlendirmişler ve birbirlerinde kız almamaya dikkat etmişlerdir.

---

[23] Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876),* TTK Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1997, s. 87.

[24] Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler,* Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2013, s. 165.

[25] Eren, *a.g.e.,* s. 36.

[26] İlyas Topsakal, *Rus Misyoner Kayıtlarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917),* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 216.

221_Levent_Kucuk.indd 8 13.06.2016 16:09:52

1828 Türk-Rus Savaşı'ndan sonra Ahıskalı halk şairlerini deyişlerinde Rus eline düşmenin vermiş olduğu bütün üzüntüler bulunmaktadır.[27]

"Ahıska'ya geldi üç tane Paşa
Paşalar gitmedi ettiler, haşa
Oğul-uşak döküldü dağa taşa
Bilir misin o tufanın Ahıska?"

Gülali Hoca tarafından Ahıska için söylenen dize daha sonra 93 harbi sonrasında Ardahan için de söylenmiştir. *"Ahıska gül idi gitti, Bir ehl-i dil idi gitti, Sultan Mahmud'a haber verin, İstanbul'un kilidi gitti."*[28]

Osmanlılar kuruluşlarından itibaren şuurlu bir iskan ve sürgün siyaseti izlemişlerdir.[29] Göç ve zorunlu iskan konularında kendi geliştirmiş oldukları şenlendirme politikasını 19. yüzyılın değişen koşulları sonrasında Anadolu'ya gelen Balkan ve Kafkas göçmenleri için uygulayan Osmanlılar, Canik sancağının kullanılmayan topraklarını göçmenlere tahsis etmiştir. Bu metotla Anadolu'nun boş toprakları ekonomiye katma değer olarak kazandırılmıştır.

Osmanlılar çağdaşı olan devletlerden daha geç bir dönemde nüfusun ülke için en önemli güç ve kuvvet unsuru olduğunu anlamışlardı. Bununla birlikte 19. yüzyılın sonlarından itibaren müslüman ve hıristiyan mülteci ve göçmenler kabul edilmek suretiyle devlet için en önemli zenginlik kaynağının nüfusun sayısal özelliklerine bağlı olduğu anlayışının tatbik edilmeye çalışıldığı da görülmektedir.[30]

Ahıska muhacirlerinin müstakil olarak iskan edildikleri vilayetler bulunmamaktadır. Ancak Başbakanlık arşivinde Canik sancağı üzerinde kayıtlanmış iki adet defterde Ahıska, Anapa ve Kabartay muhacirlerinin birlikte iskan edildikleri görülmüştür. Bu durum göç dalgasının yoğunluğu ve aciliyeti ile doğrudan ilgili görünmektedir.

Bunun yanı sıra Osmanlılar zorunlu göçe maruz kalmış Müslüman kitleyi Anadolu'da iskan ederken özellikle Balkan ve Kırım göçmenlerini iklim ve ekonomik faaliyet türü bakımından benzer özelliklere sahip Rumeli topraklarına yerleştirmeyi tercih etmelerine karşın Kafkasya göçmenlerini hem Karadeniz kıyılarındaki liman kentleri üzerinden hem de Doğu Anadolu'nun Kafkas sınırlarında olan Kars-Ardahan vilayetleri üzerinden iskan etmeyi planlarına uygun bulmuştur.[31] Bu arada Balkan ve Kırım göçmenlerini sınır bölgelerine yerleştirmek suretiyle stratejik özellikli mekanlar oluşturmasının dışında bazı Kafkas grubu Müslümanlarının toplumsal kaynaşma problemlerini de küçük gruplara ayırarak sosyal entegrasyon yöntemi ile çözümlemiştir.

İstanbul'da Şehremaneti idaresi tarafından organize edilen göç ve iskan konularının devletin en mühim meselelerinden birisi olduğu Tanzimat Mecli-

[27] Cem Ender Arslanoğlu, *Kars Şehitlikleri ve Mehmetçiğimiz, Kırkıncı Yıl Armağanı (1946-1986),* Türkiye Anıtlar Derneği Yayınları, No: 5, Ankara, 1987, s. 299.

[28] İsmayıl Kazımov, *Ahıska Türkleri Dil, Tarih ve Folklor,* Bakü, 2012, s. 330.

[29] Mehmet Öz, *XV. - XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı,* TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 71.

[30] Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi,* Cilt: XIII, Sayı: 17, Ankara, 1988, s. 403.

[31] İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, I. Basım, İstanbul, 2008, s. 152.

221_Levent_Kucuk.indd 9 13.06.2016 16:09:52

si'nin bu konudaki uzun mesailerinden anlaşılmaktadır. Devletin göçmenler için bizzat haneler kiralaması, barakalar inşa etmesi, bu binalara ranza sistemini kurması hatta Darülfunun binasını misafirhaneye dönüştürmesi[32] bu sosyal problemi çözmek için ilmi yöntemler geliştirdiğine işaret etmektedir.

Bab-ı Ali göç ve göçmen işlerine 1860'da Muhacirin komisyonu ile başlamıştır. Ancak komisyonunun sürekli olarak artan ve çok hızlı gelişen göç vakalarına yetersiz kalması üzerine 1877 yılından itibaren bir nizam verdiğini ve vilayetlere özel uzman ekipler oluşturmak suretiyle gönderdiğini görüyoruz. Canik sancağında muhacirleri iskan etme işini organize etmesi amacıyla Osmanlı hükümeti Livane kaymakamlığından Mustafa Asım Efendi ve katibini görevlendirmiş, hatta Mustafa Asım Efendi'ye 4 bin kuruş katibine de bin kuruş maaş tahsis etmiştir.[33]

Osmanlıların Kafkasya ve Ahıska göçmenleri için düşündükleri iskan metotları dönemin şartları açısından oldukça önemlidir. Çünkü ekonomik ve siyasal açıdan Osmanlı Devleti'nin istikrarsız olduğu bir dönemde bu göçler gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Rusya ile girişmiş olduğu mücadele bütün XIX. yüzyıl boyunca devam ederek Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar devam etmiştir. Ruslar'ın Ahıska bölgesi ile planları yine bitmemiş sonraki dönemde de farklı uygulamalarla yinelenmiştir. Ahıskalıların ikinci kez bir göçe maruz kalmalarını Buntürk'ün ifadesinde görmek mümkündür. *"Kafkaslar'ın güneyinde bir siyasi güç üstünlüğü için verilen büyük bir kavga vardır. Gürcistan burada siyasi bakımdan zor durumda olan taraftır. Güney Kafkasya'da güç mücadelesi Ahıska Türkleri'nin Amerika'ya göç ettirilmesine yol açmıştır."*[34]

II. Kabartay ve Anapa Bölgesinin Durumu

Kuzey Kafkasya'nın merkez bölgesinde yaşayan kavimlerden birisi de Kabardeyler'dir. Kabardin ve Balkar bölgesinde yaşamaktadırlar. Bununla birlikte bir kısım Kabardeyler, Adıge bölgesinde de bulunmaktadır. Adige kabilelerinin orijinal yerleri Kuban havzasında idi. Ama 14. yüzyılın sonlarına doğru Büyük Kabartay olarak adlandırılan bölgedeki Terek nehrinin kıyıları onların yurtları olmuştur.[35] 15. yüzyıl başlarında küçük kabartay olarak bilinen bölgeye de yerleşmişlerdir. 17. yüzyıldan itibaren Rusların bölgeye hakim olmaya başlamaları ve Kafkasların daha derinlerine uzanmaları ile birlikte bölgedeki Kabartaylar üzerinde ciddi bir baskı oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde Osmanlılar ve İranlılar da Kafkasları ele geçirmek için büyük bir mücadele içindeydiler. Bu nedenle bölge 18. yüzyıl boyunca çok fazla çatışmaya sahne olmuştur. Osmanlı

---

[32] Eren, *a.g.e.,* s. 67.

[33] Eren, *a.g.e.,* s. 86.

[34] Seyfettin Buntürk, "Güney Kafkasya'da Güç Mücadelesi ve Ahıska Türklerinin ABD'ye Göçü", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 167, İstanbul, 2007, s. 129-142.

[35] Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu,* Çev.: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2010, s. 271; Ayrıca Saadettin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2003 eserinde, *"Balkarlar ve Karaçayların kuzey Kafkasya'da yüzyıllardır yaşayan bir Türk boyu olarak tanımlamaktadır."* XX. yüzyıla kadar bu toplulukların tarihinin sürdüğünü bunun yanı sıra Ufuk Tavkul, Balkar ve Karaçay boylarını tanımlarken Balkarların Karaçaylardan türediğini iddia etmektedirler. bkz. *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

221_Levent_Kucuk.indd 10 13.06.2016 16:09:52

ve Rusya arasında imzalanan Belgrad Antlaşması (1739) Kabartay'ı tarafsız bir devlet haline getirmiş ve Osmanlılar ile Ruslar arasında bir tampon bölge konumuna sokmuştur. Daha sonra 1774'deki Küçük Kaynarca Antlaşması'yla bölge Ruslara bağlanmıştır. Rusların Kafkasya'da yayılmaları sık sık yerli halkın isyanına yol açmıştır. Ancak çok uzun çok kanlı savaşlar olmasına rağmen Rusların bu yayılması durdurulamamıştır. Bu tarihlerden itibaren Kafkasya'daki Rus baskısını ve saldırılarını hisseden bütün Müslüman kavimler Osmanlı coğrafyasına doğru bir göç hareketine mecbur kalmışlardır. Rus tazyiki ile yerlerini yurtlarını terk etmek zorunda kalan bu topluluklar için tek dayanak Müslüman Osmanlılar olmuştur. Ancak bu zorunlu göç için Osmanlıların henüz hazırlığı yoktur. Bununla birlikte kitleler halinde gelen Müslüman topluluklar için insanî yardım ve ihtiyaçlar devletin özel çabaları ile karşılanmaktadır.

Kafkasya bölgesinde Yaş Antlaşması sonrası işgal hamlelerine girişen Ruslar 1820-1827 arası dönemde Balkar ve Karaçay coğrafyalarının işgalini tamamlayarak nihai olarak Rus topraklarına dâhil edilmiştir. Ardından 1859 tarihinde direniş hareketi de yenilgiyle neticelenince Rusya bölgede kendisine direnenleri ölüme sağ kalanları ise sürgüne mahkum etmiştir. Sürgün sonrasında ise bölgede kolonizasyon politikası uygulamak suretiyle yerleşik diğer topluluklar üzerinde de baskı ve tazyikler artırılır.[36] Rusların otoritesini Müslüman yönetimlere kabul ettirme noktasında baskı, yıldırma ve bölüp parçalama siyaseti izlemesi, Kafkasya bölgesinde 1860'lardan itibaren yerli halka karşı uygulayacağı iskân stratejisine dayanak oluşturmuştur. Dağlık arazilerdeki Kafkasyalı halklar ovalara indirilmiş yerlerine kazaklar yerleştirilmiştir.[37] Bu politika ile Ruslar bölge halkını göçe zorlamak için derebeylerinin ve köylülerin topraklarına el koymak suretiyle, küçük köyleri kaldırmışlar daha büyük köylerde birleşmeye zorlamışlardır. Ruslar, göçü teşvik için bazı ajan ve derebeylerine gizlice para vermek suretiyle bölgeyi etnik manada yeniden inşa sürecinde ne kadar ciddi olduğunu göstermiştir.

Anapa, Bığurkale adıyla, Adıgelerin dışa açılan önemli limanlarından birisidir. Özellikle Bizans, Venedik, Cenevizli ve Osmanlı ticaret gemilerinin ve misyonerlerin uğrak yerlerinden biri olmuştur. Osmanlı Devleti 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım Hanlığı üzerindeki korumasını yitirmiştir. Ruslar General A.V. Suvarov komutasında, Kırım ve Çerkesya sınırını oluşturan ve hukuksal açıdan Kırım'a ait olan topraklarda, yani Kuban Irmağı'nın kuzey yakasında, Karadeniz'e doğru, boylu boyunca müstahkem hatlar inşa ederek, ileride Adigeler'in Kuban Irmağı'nın kuzeyine geçerek göçebe Nogaylar ve Kalmuklar ile birleşmesini önlemek ve Kırım Hanlığı'nı ilhak etmek için hazırlıklarına yeni boyutlar kazandırmışlardır.[38]

Osmanlıların sahip oldukları siyasi kültür Anadolu coğrafyasına Kafkaslar ve Balkanlardan yapılan göçler için belirleyici bir unsurdur. Osmanlı Devleti kendi

---

[36] Seyit Tuğul, *Kafkasya, Volga-Ural-Sibirya Halkları,* Nas Ajans Yayınları, İstanbul, 2011, s. 189.

[37] Nejla Günay, "Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskanı", *Bilig Dergisi,* Sayı: 61, Bahar, 2012, s. 123.

[38] W.E.D. Allen - Paul Muratoff, *Kafkas Harekatı 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi,* Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s. 18.

koşullarına ve ihtiyaçlarına göre şekillenen bir siyasal kültüre sahip olmanın yanı sıra ortak din ve sosyal kuruluşlar göçlerde Osmanlı coğrafyasının tercih edilme nedenlerini oluşturmaktadır.[39] Bunun yanı sıra belirli bir süre Osmanlı hâkimiyetine geçmiş olan coğrafyaların halkları ister Müslüman ister Hıristiyan olsun siyasi otoritenin kendilerine sağlamış olduğu etnik kimlik sayesinde yeniden Osmanlı hakimiyetini kabul ya da sığınma yeri olarak belirlemelerinde etkili olmuştur.

Samsun'da Kain Ahısha Muhacirleri[40] Karye-i Ahıshalı, (12M 1260)			
Sıra No	**Adı**	**Yaşı**	**Ölüm Tarihi**
1-	Çelebi Efendi oğlu Ahmed	70	
2-	Oğlu Murad	15	
3-	Kardeşi Osman	45	
4-	Oğlu Mustafa	1	
5-	Ali Oğlu Osman	50	
6-	Oğlu İsmail	1	
7-	Kardeşi Mahmud	38	
8-	Hüseyin Oğlu Yusuf	35	
9-	Mehmet oğlu Ahmed, reft-i Erzincan	50	
10-	Oğlu Yusuf	1	
11-	Kadı Oğlu Ahmed	45	
12-	Oğlu Yusuf	10	
13-	Mehmed Oğlu İdris	30	
14-	Kardeşi Emin	25	
15-	İbrahim Oğlu Hasan	43	
16-	Ömer Oğlu Ali	28	
17-	Oğlu Mehmed	1	
18-	Hüseyin Oğlu Ali	49	
19-	Tatar Ali	70	
20-	Oğlu Ahmed	15	
21-	Mehmed oğlu İbrahim	25	
22-	Salih oğlu Mehmed	35	
23-	Mehmed oğlu Hasan	30	
24-	Mustafa oğlu Hasan	32	
25-	Ahmed oğlu İsmail	35	
26-	Torun İbrahim	7	11Ra 1252/26 Temmuz 1836
27-	Ahıshalı Hüseyin	32	29 R 1252/14 Temmuz 1836
28-	Abdulmehab oğlu Süleyman	25	29 L 1254/15 Ocak 1839
29-	Ali oğlu Mehmed	2	
30-	Mustafa İsmail	25	
31-	Mustafa Hasan	30	
32-	Ali oğlu Osman'ın oğlu Ali	16	21 R 1255/8 Haziran 1839
33-	Osman oğlu Süleyman	22	15 C 1257/5 Temmuz 1841
34-	Yazılmamış	-	
35-	Mustafa oğlu Hüseyin'in kardeşi Ömer	35	11 R 1254/4 Haziran 1838
36-	Ali oğlu Süleyman'ın kardeşi İbrahim	25	5 R 1257/27 Nisan 1841
37-	Süleyman oğlu Mehmed	40	17 S 1258/30 Mart 1842

[39] Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu, 1830-1914,* TVYY, İstanbul, 2003, s. 18.

[40] BOA. NFS. D. No: 979, Sayfa: 25. Defterde toplam 25 kişilik nüfus 5'i sagir, 11'i tüvane ve 9'u ise musinn olarak kayıtlanmıştır. 979 ve 1022 no'lu defterlerde Ahıska muhacirlerinin isimlerin önemli bir kısmının aynılığı nedeniyle defterin mükerrer olarak kayıtlanmış olabileceği şüphesi oluşmuştur. Bununla birlikte hane sayısı farklılığının ve isim benzerliklerinin de dikkate alınması gerektiği düşünülmelidir.

221_Levent_Kucuk.indd 12 13.06.2016 16:09:52

Samsun'da Kain Ahısha Muhacirleri[41] Toplam Nüfus- 42, Toplam Hane: 37			
Sıra No	**Adı**	**Yaşı**	**Durumu**
1-	Çelebi Efendi oğlu Ahmed	70	
2-	Oğlu Murad	15	
3-	Kardeşi Osman	45	
4-	Oğlu Mustafa	1	
5-	Diğeri Ali	7	
6-	Atlanmış	-	
7-	Atlanmış	-	
8-	Diğeri İsmail	4	
9-	Ali oğlu Osman	50	
10-	Oğlu Mehmed	6	
11-	Hüseyin oğlu Yusuf	25	
12-	Mehmed veledi müteveffa Ahmed	6	
13-	Kadı oğlu Ahmed	45	
14-	Oğlu Yusuf	10	
15-	Diğeri Ali	8	
16-	Mehmed oğlu İdris	30	
17-	Oğlu Ahmed	8	
18-	Kardeşi Emin	25	
19-	Oğlu Seyyid Mehmed	8	
20-	İbrahim oğlu Hasan	42	
21-	Oğlu Mustafa	8	
22-	Ömer oğlu Ali	68	Acaze
23-	Hüseyin oğlu Ali	49	
24-	Tatar Ali	70	
25-	Oğlu Hüseyin	7	
26-	Diğeri Ahmed	15	
27-	Mehmet oğlu İbrahim	25	
28-	Salih oğlu Mehmed	25	Ahıskada
29-	Mehmet oğlu Hasan	20	
30-	Mustafa oğlu Hasan	32	
31-	Ahmed oğlu İsmail	35	
32-	Torun İbrahim	7	
33-	Ahıshalı Hüseyin	32	
34-	Abdulmehab oğlu Süleyman	25	Ahıskada
35-	Ali oğlu Mehmed	2	
36-	Mustafa İsmail	25	
37-	Mustafa Hasan	30	
38-	Ali oğlu Osman'ın oğlu Ali	16	
39-	Ali oğlu Süleyman	22	Der-i Aliyyede
40-	Mustafa oğlu Ali kardeşi Ömer	35	
41-	Ali oğlu Süleyman'ın Kardeşi İbrahim	25	
42-	Süleyman oğlu Mehmed	40	

[41] BOA. NFS. D. No: 1022, Sayfa: 10. Defterde bu yerleşim biriminde 37 hanede 42 kişi kayıtlanmıştır. Bazı hane numaraları atlanmış olduğundan hane ve nüfus sayıları birbirine denk gelmemektedir.

Karye-i Bafrada Sakin Kabartay Muhacirleri[42]			
	Adı	**Yaşı**	**Ölüm Tarihi**
1-	Hacı Yusuf	56	
2-	Oğlu Tahir	27	
3-	İsmail	43	
4-	Kardeşi Süleyman	25	
5-	Hacı Yusuf	50	
6-	Oğlu Mehmed	13	29 C 1252/11 Eylül 1836
7-	Diğer oğlu İsmail	9	5 C 1252/18 Ağustos 1836
8-	Diğer oğlu Mustafa	7	
9-	Diğer oğlu İsa	5	11 C 1252/24 Ağustos 1836
10-	Hacı Ömer	47	
11-	Oğlu Mehmed	6	
12-	Kardeşi Hacı Ali	40	
13-	Mehmed	37	
14-	Hacı Osman	47	
15-	Oğlu Davud	25	
16-	Kardeşi Oğlu İbrahim	45	
17-	Oğlu Ömer	14	
18-	Oğlu Mirza	4	
19-	Oğlu Ahmed	3	
20-	İshak Oğlu Ömer	13	
21-	Kardeşi İslam	11	
22-	Diğer Kardeşi İslam	3	
23-	İbrahim	40	
24-	Oğlu İsmail	3	
25-	Hacı Seyyid	40	
26-	Kardeşi Ali	25	
27-	Abdurrahman	35	
28-	Mehmed	40	
29-	Ömer	13	
30-	Hacı Ali	45	
Karye-i İnöz'de? Sakin Kabartay Muhacirleri[43]			
Sıra No	**Adı ve Lakabı**	**Yaşı**	**Ölüm Tarihi**
1-	Musa	70	
2-	Oğlu Abdulhamit	30	
3-	Diğer oğlu Mehmed	25	
4-	Diğer oğlu Abdulkadir	13	
5-	Hacı Mirza	60	
6-	Oğlu İshak	10	
7-	Diğer oğlu İbrahim	6	
8-	İbrahim	66	
9-	Oğlu Mustafa	35	

[42] BOA. NFS. D. No: 979, Sayfa: 12. Bu defterde 0-13 yaş aralığında 11 kişi sagir olarak, 14-40 yaş aralığında 12 kişi tüvane olarak ve 40 yaş üzeri de 7 kişi musinn olarak kaydedilmiştir.

[43] BOA. NFS. D. No: 979, Sayfa: 13-14. Defterde Toplam Nüfus: 101 kişidir. Sagir 42, Tüvane 24 ve Musinn 35 kişi olarak kayıtlanmıştır. Göçmenlerin yaş özelliklerine baktığımız zaman çocuk ve yaşlı nüfusun daha fazla olduğu görülmektedir. Ölüm ile sürgün gerçeği arasında kalanlar daha çok çocuk ve yaşlılar olmuştur.

221_Levent_Kucuk.indd 14 13.06.2016 16:09:53

10-	Diğer oğlu Ömer	8	
11-	Diğer Oğlu İsmail	7	
12-	Mehmed Efendi	60	
13-	Oğlu Musa	30	
14-	Abdulkerim	17	
15-	Kardeşi Abdurrahman	40	
16-	Oğlu abdulkadir	4	
17-	Hacı	47	
18-	Oğlu Mehmed	11	
19-	Hacı İshak	49	
20-	Çabal	48	
21-	Oğlu Zorbek	3	
22-	Küpeli İbrahim	68	
23-	Kardeşi Salih	17	
24-	Abid	13	
25-	Abdullah	14	
26-	Abdurrahim	8	
27-	Abdulmecit	6	
28-	Naki	7	
29-	Hacı Görmüş	68	
30-	Kardeşi Ahmed	7	
31-	Bakan	45	
32-	Kardeşi Abdurrahman	60	
33-	İdris	63	
34-	Şare İbrahim	48	
35-	Oğlu Mehmed	7	
36-	Diğer Oğlu Süleyman	5	
37-	İdris	65	
38-	Seyyid	40	
39-	Molla Ahmed	45	
40-	İsmail	40	
41-	Oğlu Seyyid	8	
42-	Geçdikçi İdris	50	
43-	Oğlu Eyüp	13	
44-	Diğer Oğlu Yusuf	3	
45-	Hacı Hasan	60	
46-	Oğlu Ahmed	15	
47-	Ercik	43	
48-	Oğlu Mehmed	11	
49-	Diğer Oğlu Bekir	5	
50-	Kabil	45	
51-	Oğlu ali	13	
52-	Musa Efendi	60	
53-	Oğlu Mehmed	30	
54-	Diğer Oğlu Abdulhamid	20	
55-	Diğer Oğlu Abdulkadir	1	

221_Levent_Kucuk.indd 15 13.06.2016 16:09:53

56-	Hacı Mirza	55	
57-	Oğlu İshak	10	
58-	Diğer Oğlu İbrahim	2	
59-	İbrahim	62	
60-	Oğlu Mustafa	30	
61-	Diğer oğlu İsmail	9	
62-	Diğer Oğlu Ömer	7	
63-	Dağıstanlı Mehmed	58	
64-	Oğlu Musa	25	
65-	Abdulkerim	4	
66-	Kardeşi Abdurrahman	37	
67-	Hacı Potasık Efendi	47	
68-	Oğlu Mehmed	10	
69-	Hacı İshak	49	
70-	Dağ Oğlu Çayağı	48	
71-	Oğlu Zorbek	3	
72-	İbrahim	70	
73-	Şad Oğlu Abid	13	
74-	Kardeşi Abdullah	14	
75-	Kardeşi Abdurrahim	7	
76-	Kardeşi Abdulmecid	7	
77-	Kardeşi Fani	2	
78-	Hacı Guşi	29	
79-	Feygan	50	
80-	Hacı Abdurrahman	60	
81-	Oğlu Latif	10	
82-	İdris	23	
83-	İbrahim	49	
84-	Oğlu Mehmed	7	
85-	Diğer Oğlu Süleyman	5	
86-	İdris	25	
87-	Seyyid	40	
88-	Kör Ahmed	50	
89-	Kuyumcu İsmail	40	
90-	Oğlu Seyyid	8	
91-	Dağıstanlı İdris	60	
92-	Oğlu Eyüp	20	
93-	Diğer oğlu Yusuf	3	
94-	Hacı Hasan oğlu Ahmed	50	
95-	Oğlu Ahmed	15	
96-	Avva Hacı	50	
97-	Oğlu Mehmed	11	
98-	Diğer Oğlu Bekir	5	
99-	Kamiç Lami	51	
100-	Oğlu Ali	13	
101-	Hacı kişinin kardeşi Ahmed	17	

Karye-i Bafrada Sakin Kabartay Muhacirleri[44]			
Sıra No	**Adı**	**Yaşı**	**Bulunduğu Yer**
1.	Yusuf	60	
2.	Oğlu Ali Hafız	11	
3.	Seyyid Veli	55	
4.	Oğlu Mehmed	1	
5.	Seyyid Mustafa	55	
6.	Seyyid Halil	20	
7.	İslam	25	
8.	Oğlu Ahmed	3 Ay	
9.	Yazılmamış	-	
10.	Yazılmamış	-	
11.	İbrahim	40	Aherde
12.	Kotnuşah	45	
13.	Oğlu Ali	2	
14.	Yazılmamış	-	
15.	Yazılmamış	-	
16.	Süleyman	25	
17.	Yazılmamış	-	
18.	Mustafa	55	
19.	Oğlu Osman	7	
20.	Diğeri Ali	5	
21.	Ömer	40	
22.	Oğlu Hasan	6	
23.	Diğeri Hüseyin	4	
24.	Diğeri Mehmed	2	Fatsa'da
25.	Salih Veledi Müteveffa İslam	65	
26.	Yazılmamış	-	
27.	Yazılmamış	-	
28.	Ahmed Veledi Müteveffa Hacı Mehmed	2	Çarşamba'da
29.	Yazılmamış	-	
30.	Ömer Veledi Müteveffa İslam Beğ	10	
31.	İslamnur	50	
32.	Oğlu Ahmed	2	
33.	Yazılmamış	40	
34.	Hacı Batur	20	
35.	Hacı Ahmd	45	
36.	Yazılmamış	-	
37.	Oğlu Seyyid	20	
38.	İlyas	30	
39.	Yazılmamış	-	
40.	Yazılmamış	-	
41.	Yazılmamış	-	
42.	Ahmed Veledi Müteveffa Hacı Musa	12	
43.	Yazılmamış	-	
44.	Bahur	40	Çarşamba'da
45.	Oğlu İsmail	5	
46.	Cali Hüseyin	52	
47.	Arkadaşı Hacı Seyyid	35	
48.	Hacı İsmail	50	

[44] BOA NFS. D. No: 1022, Sayfa. 8, Defterde 103 hanede kayıtlanan Kafkas göçmenlerinin bazı haneleri numaralandırılmıştır. Defterde kayıtlı nüfusun önemli bir kısmının çocuk ve yaşlılardan oluşması genç nüfusun Ruslar ile çatışırken öldüğü yaşlı, güçsüz ve çocukların ise tek çarelerinin yurtlarını terk etmek olduğu gerçeği nedeniyledir.

49.	Oğlu Hacı Ali	12	
50.	Diğeri Hacı Yusuf	7	
51.	Gıllami Kosi	40	
52.	Oğlu Ahbaz	5	
53.	Diğer Gıllami İshak	30	
54.	Kalfa Beğ	53	
55.	Gıllami Tofi	40	
56.	Hacı Ali	80	
57.	Oğlu Yusuf	12	
58.	Diğeri İshak	8	
59.	Diğeri Musa	6	
60.	Kabartalı Molla Osman	60	
61.	Kabartalı Molla İshak	50	
62.	Kabartalı İsa	45	
63.	Anapalı Yetim hasan	35	
64.	Anapalı Mehmed Ali	25	
65.	Kardeşi Hasan	15	
66.	Anapalı Kara Halil Oğlu Hasan	55	
67.	Kabartalı Damadı oğlu Mehmed	40	
68.	Musa Veledi Müteveffa Ali	8	
69.	Kabartaylı oğlu hayf	40	
70.	Oğlu Ahmed	7	
71.	Diğeri Mehmed	6	
72.	Abaza İbrahim	70	
73.	Oğlu İsmail	20	
74.	Diğeri berenc	5	
75.	Kabartalı kurban	55	
76.	Oğlu Mehmed	3	
77.	Mehmed Veledi Müteveffa Hacı Mehmed	8	
78.	Kömür köylü Hacı Mehmed	50	
79.	Hafız oğlu İlyas	35	
80.	Soğancı oğlu ahmed	35	
81.	yazılmamış	-	
82.	yazılmamış	-	
83.	yazılmamış	-	
84.	yazılmamış	-	
85.	yazılmamış	-	
86.	Kasab hasan	60	
87.	Oğlu seyyid gazi	25	
88.	Karagöz hacı ali	40	
89.	Kabartalı hacı İbrahim	30	
90.	Anapalı hacı İbrahim	30	
91.	Çerkez hacı ali kaynı Osman	19	
92.	Anapalı maden oğlu Osman	15	
93.	Orta boylu aziz	50	
94.	Oğlu Tahir	8	
95.	Diğeri İbrahim	5	
96.	Diğer oğlu Mustafa	27	
97.	Topal oğlu Osman	55	
98.	Üvey oğlu Mustafa	25	
99.	Ali oğlu ahmed	28	Aceze
100.	yazılmamış	-	
101.	yazılmamış	-	
102.	yazılmamış	-	
103.	yazılmamış	-	

Sonuç

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın başlarından itibaren Rusya ile Kafkaslar ve Balkanlar üzerinde hâkimiyet için çatışmaya başlamıştır. Bu mücadeleler Kırım'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması sonrası diğer bölgelerde daha çok şiddetlenmiş ve Rusya artık Kafkas bölgesindeki Müslüman ahali üzerinde de baskı, tazyik ve saldırılarını artırmıştır. Özellikle Kırım'ın elden çıkması sonrası hem Karadeniz hâkimiyeti hem de Kafkaslar üzerinden Basra Körfezi'ne doğru yeni bir koridor açma girişimleri Rusya'ya İslam olan topluluklar üzerinde şiddet ve zorunlu göç metotlarını uygulama şansı vermiştir.

Ahıska, Anapa ve Kabartay bölgesinde yaşayan İslam ahalisi Rusya'nın yeni gelişen bu politik stratejisi neticesinde baskı ve tazyiklere en çok maruz kalan bölgelerden olmuştur. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönemde Ruslara karşı başarılı savunma hamleleri gerçekleştiremeyişinden dolayı artarak devam etmiştir.

Ahıska göçmenleri aynı Kırım, Anapa ve Kabartay göçmenleri gibi Rusya'nın zorunlu göç ya da ölüm tehditlerine maruz kaldıklarından yerlerini yurtlarını mecburen terk etmişlerdir. İslam ahalisi için tek sığınak XIX. yüzyılın bütün problemleri ile karşı karşıya bulunan Osmanlılar olmuştur. Özellikle Osmanlıların Karadeniz kıyısı limanları hem Kafkas hem Ahıska göçmenleri için ülkeye giriş noktaları olmuştur. Samsun, Trabzon ve Batum limanlarından giriş yapanların tam sayısı hakkında kesin bir kayıt bulunmasa da yaklaşık 1 milyon göçmenin varlığını bazı araştırmalar ortaya koymuştur.

Ahıska ve Kafkas göçmenlerinin nüfus potansiyellerini tam anlamıyla tespit edebileceğimiz müstakil nüfus kayıtları bulunmamaktadır. Ancak Samsun nüfus defterleri içinde gelen göçmenlerin iskânı sırasında kayıtlamış iki defterden aldığımız veriler ile yerleştikleri bölgede bulunan nüfus özelliklerini ortalama olarak tespit edebilme imkânı bulunmaktadır.

Bu çalışma ile Ahıska ve Kafkas göçmenlerini ülke topraklarına kabul etmek suretiyle hem evrensel hakların insani boyutunda hem de İslam hukukunun yükümlediği görevler çerçevesinde Osmanlıların iskan ve rehabilite metotları ortaya konmuştur. Aynı zamanda emperyal amaçlar uğruna yurtlarını terke zorlanan toplulukların Osmanlı Devleti'ni tercih nedenlerinin yerindeliği ispatlanmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kayıtları

Devlet Arşivleri, BOA. NFS. D. 1022
Devlet Arşivleri, BOA. NFS. D. 979

Basılı Kaynaklar

ACAR, Kezban: *Başlangıçtan 1917 Bolşevik Devrimi'ne Kadar Rusya Tarihi,* Nobel Yayınları, İstanbul, 2004.

ACAR, Kezban: *Rusya Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne,* I. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

ALLEN, W.E.D. - MURATOFF, Paul: *Kafkas Harekatı, 1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi,* Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.

ARSLANOĞLU, Cem Ender: *Kars Şehitlikleri ve Mehmetçiğimiz, Kırkıncı Yıl Armağanı, (1946-1986),* Türkiye Anıtlar Derneği Yayınları, No: 5, Ankara, 1987.

BERMANN, Marshall: *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor,* Çev: Ümit Altuğ-Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

BEYDİLLİ, Kemal: "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi,* Sayı: 17, C. XIII, Ankara, 1988.

BUNTÜRK, Seyfettin: "Güney Kafkasya'da Güç Mücadelesi ve Ahıska Türklerinin ABD'ye Göçü", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 167, İstanbul, 2007.

BUNTÜRK, Seyfettin: *Rus-Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

BURAN, Ahmet: *Kurşunlanan Türkoloji,* Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2010.

ÇOLAK, Mustafa: *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918),* TTK Yayınları, Ankara, 2006.

EREN, Ahmet Cevat: *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri, Tanzimat Devri, İlk Kurulan Göçmen Komisyonu Çıkarılan Tüzükler,* İstanbul, 1966.

GÖMEÇ, Saadettin: *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi,* Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

GÜNAY, Nejla: "Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı", *Bilig Dergisi,* Sayı: 61, Bahar, 2012.

GÜRÜN, Kâmuran: *Ermeni Dosyası,* Remzi Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2005.

İPEK, Nedim: *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890),* TTK Yayınları, Ankara, 1999.

KARPAT, Kemal H.: *Osmanlı Nüfusu 1830-1914,* Çev.: Bahar Tırnakçı, TVYY, İstanbul, 2003.

KARPAT, Kemal H.: *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler,* 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

KAYABALI, İsmail - ARSLANOĞLU, Cem Ender: "Osmanlıların Fethinden Önce Kuzey Doğu Anadolu Sınırlarımızdaki Ardahan, Çıldır, Posof, Hanak Bölgesinin Türklüğü, Köyleri, ve Köy Adları", *Türk Kültürü Dergisi,* Cilt: XI, No: 126, Ankara, 1973.

KAZIMOV, İsmayıl: *Ahıska Türkleri Dil, Tarih ve Folklor,* Bakü, 2012.

KİNG, Charles: *The Ghost of Freedom, A History Of The Caucasus,* Oxford University Press, New York, 2009.

MCCARTHY, Justin: *Ölüm ve Sürgün,* Çev.: Fatma Sarıkaya, TTK Yayınları, Ankara, 2012.

ÖZ, Mehmet: *XV. - XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı,* TTK Yayınları, Ankara, 1999.

ÖZDEMİR, Halit: *Artvin Tarihi,* Egem Matbaacılık, 2. Baskı, Artvin, 2002.

SAYDAM, Abdullah: *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876),* TTK Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1997.

SHAW, Stanford: *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,* Çev.: Mehmet Harmancı, Cilt: II, E-Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010.

TAVKUL, Ufuk: *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

TEKELİ, İlhan: *Göç ve Ötesi,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, I. Basım, İstanbul, 2008.

TOPSAKAL, İlyas: *Rus Misyoner Kayıtlarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917),* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009.

TUĞUL, Seyit: *Kafkasya, Volga-Ural-Sibirya Halkları,* Nas Ajans Yayınları, İstanbul, 2011.

TURAN, Şerafettin: "1829 Edirne Antlaşması", *DTCF Dergisi,* IX, (1-4), Ankara, 1951.

UÇAROL, Rifat: *Siyasi Tarih (1789-1914),* Dergah Yayınları, İstanbul, 2008.

YERASİMOS, Stefanos: *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu,* Çev.: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2010.

YOLALICI, Mehmet Emin: *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* TTK Yayınları, Ankara, 1998.